Základy matematiky a statistiky pro humanitní obory I

Pavel Rychlý Vojtěch Kovář

Fakulta informatiky, Masarykova univerzita
Botanická 68a, 602 00 Brno, Czech Republic
{pary, xkovar3}@fi.muni.cz

12. 10. 2010

Obsah přednášky

Matematická logika – motivace

- Jazyk matematiky
  - přirozený jazyk je víceznačný
  - „k jednání XY na úřadě YZ potřebujete pas a řidičský průkaz nebo občanský průkaz"
  - matematická fakta potřebujeme zapisovat přesně
- Formalizace pojmu důkaz
  - důkaz = posloupnost elementárních kroků
  - to, co je „elementární" je individuální
  - logika zavádí přesnou definici elementárního kroku

Typy logik

- Výroková logika
  - výroky, logické funkce, pravidlo modus ponens
- Predikátová logika
  - predikáty, kvantifikátory
- Další typy logik
  - modální, temporální, fuzzy, intenzionální, ...
  - nebudeme se jimi zabývat
- Naším cílem je naučit se logiku prakticky používat
  - $\rightarrow$ číst a psát
  - nikoli zkoumat její temná zákoutí (viz předmět „Matematická logika" na FI)

Výroková logika

- Výrok
  - základní jednotka
  - tvrzení, jemuž lze přiřadit pravdivostní hodnotu
  - např. „a = 1", „4 je prvočíslo"
- Pravdivost
  - přiřazení hodnoty 0 nebo 1 každému výroku
  - zapisujeme $v(A) = 1$ („výrok A platí")
  - $v(A) = 0$ („výrok A neplatí")
- Logické funkce
  - konstrukce složitějších výroků z výroků jednodušších

Logické funkce (1)

- Základní logické funkce
  - nechť A, B jsou výroky
  - negace $\neg A$
  - $v(\neg A) = 0$, je-li $v(A) = 1$
  - $v(\neg A) = 1$, je-li $v(A) = 0$
  - implikace $A \Rightarrow B$
  - $v(A \Rightarrow B) = 0$, je-li $v(A) = 1$ a $v(B) = 0$
  - $v(A \Rightarrow B) = 1$ v ostatních případech
  - kombinací těchto funkcí lze vyjádřit všechny ostatní logické funkce

Logické funkce (2)

- Odvozené logické funkce
  - konjunkce $A \wedge B$ (logické „a")
  - $v(A \wedge B) = 1$, je-li $v(A) = 1$ a $v(B) = 1$
  - $v(A \wedge B) = 0$ v ostatních případech
  - disjunkce $A \vee B$ (logické „nebo")
  - $v(A \vee B) = 0$, je-li $v(A) = 0$ a $v(B) = 0$
  - $v(A \vee B) = 1$ v ostatních případech
  - ekvivalence $A \Leftrightarrow B$
  - $(A \Rightarrow B) \wedge (B \Rightarrow A)$

Odvozování

- Schémata axiomů
  - pro libovolné výroky A, B, C platí
  - $A \Rightarrow (B \Rightarrow A)$
  - $(A \Rightarrow (B \Rightarrow C)) \Rightarrow ((A \Rightarrow B) \Rightarrow (A \Rightarrow C))$
  - $(\neg B \Rightarrow \neg A) \Rightarrow (A \Rightarrow B)$
  - dosazením konkrétních výroků vzniknou axiomy
- Odvozovací pravidlo modus ponens
  - pokud platí A a platí $A \Rightarrow B$, pak platí B
- Formální definice důkazu
  - posloupnost výroků, z nichž každý je buď axiom nebo výsledek aplikace odvozovacího pravidla na předchozí výroky

Něco z predikátové logiky (1)

- Valuace proměnných
  - výroky mohou obsahovat proměnné ($x = 1$)
  - pravdivost pak závisí na valuaci, tj. přiřazení hodnot proměnným
- Kvantifikátory
  - $\exists$ – existuje alespoň jedna valuace, při které výrok platí
  - $\forall$ – výrok platí pro všechny možné valuace
  - např.: $\exists x(x = 0 \wedge x = 1)$
- Predikáty
  - funkční symboly – vyjadřují fakta o konstantách a proměnných
  - např. Prime(x) – „x je prvočíslo"
  - např. Plus(x, 2) = 5 – „$x + 2 = 5$"

Něco z predikátové logiky (2)

- Příklady složitějších formulí
  - $\exists x(\exists k(x = 2k + 1)) \wedge (\exists l(x = 2l))$
  - $\forall x(Prime(x) \Rightarrow \exists k(x = 2k))$
  - $\exists x(Prime(x) \wedge \exists k(x = 2k))$
  - dokážete je přečíst?

Matematická indukce

- Princip
  - potřebujeme dokázat, že pro všechny prvky nějaké posloupnosti $x_0, \dots, x_n, \dots$ platí nějaký výrok A
  - $\forall n(A(x_n))$
  - dokážeme výrok pro x_0
  - $\rightarrow$ báze indukce
  - dokážeme, že pokud výrok platí pro x_{i-1}, pak platí i pro x_i pro libovolné i
  - $A(x_{i-1}) \Rightarrow A(x_i)$
  - $\rightarrow$ indukční krok
  - levá strana implikace výše se nazývá indukční předpoklad

Proč to funguje?

- Intuitivní ověření korektnosti
  - báze $\rightarrow$ platí $A(x_0)$
  - indukční krok $\rightarrow$ platí $(A(x_0) \Rightarrow A(x_1))$
  - modus ponens $\rightarrow$ platí i $A(x_1)$
  - indukční krok $\rightarrow$ platí $(A(x_1) \Rightarrow A(x_2))$
  - modus ponens $\rightarrow$ platí i $A(x_2)$
  - atd. ad infinitum
- Formální důkaz korektnosti matematické indukce
  - existuje, ale nad rámec předmětu

Složitější typy indukce (1)

- Složitější indukční předpoklad
  - např. platí $A(x_{i-1})$ i $A(x_{i-2})$
  - musíme dokázat odpovídající bázi
  - tj. $A(x_0)$ i $A(x_1)$
- Induktivní definice
  - umožňují popsat potenciálně nekonečné struktury
  - př.: definice číselných výrazů se sčítáním a násobením
  - číslo je výraz
  - $(x + y)$, kde x a y jsou výrazy, je výraz
  - $(x * y)$, kde x a y jsou výrazy, je výraz

Složitější typy indukce (2)

- Strukturální indukce
  - aplikujeme na induktivně definované objekty (např. výrazy)
  - báze indukce: výrok platí pro čísla
  - indukční krok 1: výrok platí pro x a y $\Rightarrow$ platí i pro $(x + y)$
  - indukční krok 2: výrok platí pro x a y $\Rightarrow$ platí i pro $(x * y)$
- Princip zůstává stejný, pouze vedení důkazu je komplikovanější

Všichni koně mají stejnou barvu

- Věta: V každém stádě mají všichni koně stejnou barvu.
- Důkaz: indukcí vzhledem k velikosti stáda
  - báze: Ve stádě o 1 koni mají všichni stejnou barvu.
  - indukční krok: Předp., že věta platí pro dvě stáda o $n - 1$ koních; dokážeme, že platí pro stádo o velikosti n
  - $S_1 = \{K_1, \dots, K_{n-1}\}$, $S_2 = \{K_2, \dots, K_n\}$
  - podle I. P. mají v S_1 i v S_2 všichni koně stejnou barvu
  - koně $K_2, \dots, K_{n-1}$ jsou v obou stádech $\Rightarrow$ i barva obou stád je stejná
  - tedy i ve stádě $S = \{K_1, \dots, K_n\}$ mají všichni koně stejnou barvu
- Kde je problém?
  - (všichni studenti oboru PLIN mají stejné pohlaví?)